

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DUNYONI IDROK ETISH
JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDA MUSIQA TINGLASH FAOLIYATINING
PEDAGOGIK IMKONIYATLARI**

Atoqulov Jonibek Jobir o'g'li
Holiqova Zubayda Qudratovna
Qashqadaryo pedagogika texnikumi o'qituvchilari

**PEDAGOGICAL OPPORTUNITIES OF MUSIC LISTENING ACTIVITIES IN
DEVELOPING PRESCHOOL CHILDREN'S PERCEPTION OF THE WORLD**

Atoqulov Jonibek Jobir o'g'li
Holiqova Zubayda Qudratovna
Teachers of the Qashqadaryo Pedagogical College

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoni idrok etish jarayonini rivojlantirishda musiqa tinglash faoliyatining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Musiqa bolalarning hissiy-emotsional holati, estetik didi, tasavvuri, tafakkuri va atrof-muhitni anglash jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan muhim tarbiyaviy vosita hisoblanadi. Tadqiqotda musiqa tinglash faoliyatining bolalar idroki, kognitiv rivojlanishi va estetik tarbiyasidagi o'rni ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqa tinglash faoliyatini tashkil etishning zamonaviy pedagogik imkoniyatlari ham tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *musiqa tinglash, musiqiy idrok, maktabgacha yosh, dunyoni idrok etish, estetik tarbiya, emotsional rivojlanish, kognitiv rivojlanish, musiqiy faoliyat, tasavvur, pedagogik texnologiyalar.*

Abstract: *This article analyzes the pedagogical opportunities of music listening activities in developing preschool children's perception of the world. Music is considered an important educational tool that positively influences children's emotional state, aesthetic taste, imagination, thinking, and understanding of their surrounding environment. The study examines the role of music listening activities in children's perception, cognitive development, and aesthetic education based on scientific literature. Furthermore, the article explores modern pedagogical approaches and opportunities for organizing music listening activities in preschool educational institutions.*

Keywords: *music listening, musical perception, preschool age, perception of the world, aesthetic education, emotional development, cognitive development, musical activity, imagination, pedagogical technologies.*

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlanayotgan davrda bolalarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolaning dunyoni idrok etish jarayoni

faol rivojlanib, uning kelajakdagi intellektual va ma'naviy kamolotiga zamin yaratadi. Shu bois bolalarda atrof-muhitni to'g'ri anglash, estetik didni shakllantirish va hissiy dunyoni boyitishda turli pedagogik vositalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Musiqqa san'ati insonning ichki dunyosiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan eng kuchli tarbiyaviy vositalardan biri hisoblanadi. Musiqa tinglash jarayonida bola nafaqat tovushlarni eshitadi, balki ularning mazmunini his qiladi, obrazlarni tasavvur qiladi va turli emotsional kechinmalarni boshdan kechiradi. Shu jihatdan musiqa tinglash faoliyati bolalarda dunyoni idrok etishning o'ziga xos shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Psixolog va pedagog olimlarning ta'kidlashicha, maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqiy taassurotlarning shakllanishi keyingi estetik, intellektual va emotsional rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli musiqa tinglash faoliyatining pedagogik imkoniyatlarini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Musiqa tinglash faoliyati musiqiy tarbiyaning asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, bolaning musiqani eshitish, qabul qilish, his qilish va tushunishga qaratilgan faoliyatidir. Ushbu jarayon orqali bolalarda musiqiy idrok, estetik sezgirlik va hissiy ta'sirchanlik rivojlanadi. Musiqani tinglash vaqtida bolaning eshitish analizatori faol ishlaydi, diqqat va xotira jarayonlari faollashadi. Musiqiy obrazlarni qabul qilish esa bolaning tasavvurini boyitadi hamda uning fikrlash jarayonlarini rivojlantiradi. Ayniqsa, klassik, milliy va bolalar musiqalarini tinglash bolalarda go'zallikni his etish va estetik qadriyatlarni anglashga yordam beradi. Pedagogik nuqtai nazardan musiqa tinglash faoliyati bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Idrok insonning atrof-muhit haqidagi yaxlit tasavvurlarini shakllantiruvchi psixik jarayon hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda idrok jarayoni hali to'liq shakllanmagan bo'lib, uni rivojlantirishda turli faoliyat turlari muhim o'rin tutadi. Shular qatorida musiqa tinglash faoliyati alohida ahamiyatga ega. Musiqa tinglash davomida bolalar tovushlarning baland-pastligi, tezligi, ritmi va ohangdorligini farqlashni o'rganadilar. Bu esa eshitish idrokining rivojlanishiga xizmat qiladi. Musiqiy asarlarni tinglash orqali bolalar turli hissiy holatlarni anglay boshlaydilar. Masalan, quvnoq kuylar quvonch hissini, sokin va mayin kuylar esa xotirjamlik hissini uyg'otadi. Musiqa orqali bolalar tabiat hodisalari, fasllar, hayvonlar va insonlarning kayfiyatlarini obrazli tarzda tasavvur qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada ularda dunyo haqidagi tasavvurlar kengayib boradi va atrof-muhitga nisbatan qiziqish kuchayadi.

So'nggi yillarda neyropsixologiya, pedagogika va kognitiv psixologiya sohalarida olib borilgan tadqiqotlar musiqa tinglash faoliyatining bolalar kognitiv rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlamoqda. Maktabgacha yosh davrida miya faoliyati juda plastiklikka ega bo'lib, tashqi ta'sirlarni tez qabul qiladi. Shu nuqtai nazardan musiqa tinglash faoliyati diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur va nutq kabi bilish jarayonlarining kompleks rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omil hisoblanadi.

Musiqqa tinglash jarayonida bola bir vaqtning o'zida bir nechta kognitiv operatsiyalarni bajaradi: u ritmni eshitadi, ohangni farqlaydi, musiqiy obrazni tasavvur qiladi va hissiy javob qaytaradi. Bu esa miyaning turli analizator tizimlarini faollashtiradi hamda neyron aloqalarning rivojlanishini tezlashtiradi. Natijada bolaning analitik va sintetik fikrlash qobiliyati shakllanadi.

Musiqiy asarlarning mazmunini tushunishga intilish bolaning mantiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Turli ritmik, melodik va dinamik tuzilmalarni farqlash esa kognitiv moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Shuningdek, musiqiy xotira – ya'ni ohang, ritm va kuylarni eslab qolish va qayta tiklash qobiliyati – bolada ixtiyoriy xotiraning rivojlanishiga asos bo'ladi. Musiqqa tinglash jarayonida nutq faoliyati ham sezilarli darajada faollashadi. Bolalar eshitgan musiqalari haqida fikr bildirish, taassurotlarini ifodalash va musiqiy obrazlarni so'z bilan tasvirlash orqali lug'at boyligini kengaytiradilar. Bu jarayon bog'lanishli nutqning shakllanishiga, grammatik to'g'ri gap tuzish ko'nikmalarining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, musiqqa asosida tashkil etiladigan ijodiy faoliyatlar – hikoya tuzish, rasm chizish, sahnalashtirish – bolalarda divergent tafakkurni (ko'p yechimli fikrlash) rivojlantiradi. Bu esa kelgusida ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatining shakllanishiga zamin yaratadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning emotsional rivojlanishida musiqqa alohida ahamiyatga ega bo'lib, u bolaning ichki hissiy dunyosiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Musiqqa inson hissiyotlarini uyg'otuvchi va tartibga soluvchi kuchli san'at turi sifatida bolalarda turli emotsional holatlarni shakllantiradi.

Musiqqa tinglash jarayonida bolalar quvonch, hayrat, zavq, xotirjamlik, hamdardlik va mehr kabi ijobiy emotsiyalarni boshdan kechiradilar. Bu holat nafaqat ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi, balki stressni kamaytirish va psixoemotsional muvozanatni saqlashga ham yordam beradi. Ayniqsa, yumshoq va sokin musiqalar bolalarda xavfsizlik va osoyishtalik hissini kuchaytiradi. Emotsional tajriba bolalarning ijtimoiy xulq-atvoriga ham ta'sir ko'rsatadi. Musiqqa orqali shakllangan hamdardlik va empatiya qobiliyati bolalarda boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va ularga mos munosabat bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi.

Estetik tarbiya nuqtai nazaridan musiqqa bolalarda go'zallikni his qilish, badiiy obrazlarni idrok etish va san'atga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Musiqiy asarlarni tinglash jarayonida bola ohanglarning uyg'unligi, ritmning go'zalligi va ifodaviy kuchini sezadi. Natijada unda estetik did va badiiy madaniyat shakllanadi.

Musiqqa tinglash faoliyatini samarali tashkil etish pedagogdan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, metodik tayyorgarlik va ijodiy yondashuvni talab etadi. Mashg'ulot jarayonida bolalarning yosh, individual va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik amaliyotda musiqqa tinglash faoliyatini tashkil etishda quyidagi metodik yondashuvlar samarali hisoblanadi:

- musiqa tinglashdan oldin asar mazmuni, muallifi va asosiy g'oyasi haqida qisqacha suhbat o'tkazish;
- tinglash jarayonida bolalarning diqqatini muhim musiqiy elementlarga yo'naltirish;
- musiqiy obrazlarni vizual ifodalash (rasm chizish, ranglar bilan tasvirlash);
- eshitilgan musiqa asosida ijodiy hikoyalar yoki ertaklar tuzish;
- musiqaga mos harakatli o'yinlar va dramatizatsiyalar tashkil etish;
- zamonaviy multimedia va interaktiv vositalardan foydalanish.

Ushbu yondashuvlar bolalarda musiqaga nisbatan qiziqishni kuchaytiradi, idrok jarayonini faollashtiradi va musiqiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, musiqa mashg'ulotlarida refleksiv yondashuvdan foydalanish – ya'ni bolalarning tinglangan asarga nisbatan shaxsiy munosabatini ifodalashga imkon berish – ularning emotsional va kognitiv rivojlanishini yanada chuqurlashtiradi.

Raqamli texnologiyalar rivojlanishi maktabgacha ta'lim tizimida musiqa tarbiyasini tashkil etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Bugungi kunda elektron ta'lim platformalari, audiovizual materiallar, interaktiv ilovalar va multimedia dasturlari bolalarning musiqani qabul qilish jarayonini yanada qiziqarli va samarali tashkil etishga xizmat qilmoqda.

Raqamli vositalar yordamida bolalar turli janrdagi musiqalarni tinglash, ularni tahlil qilish va musiqiy obrazlarni vizual tarzda tasavvur qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Bu esa ularning musiqiy idrokini va estetik dunyoqarashini kengaytiradi.

Biroq zamonaviy texnologiyalar bilan bir qatorda an'anaviy musiqiy merosni saqlab qolish va uni ta'lim jarayoniga tatbiq etish ham muhim ahamiyatga ega.

O'zbek xalq qo'shiqlari, milliy kuylar, maqom san'ati elementlari hamda bolalar uchun moslashtirilgan milliy musiqalar orqali yosh avlodda milliy o'zlik, vatanparvarlik va madaniy qadriyatlarga hurmat hissi shakllantiriladi.

Kelgusida musiqa ta'limini rivojlantirishda an'anaviy va zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtirish, integratsiyalashgan ta'lim texnologiyalarini joriy etish hamda pedagoglarning musiqiy-metodik kompetensiyasini oshirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda dunyoni idrok etish jarayonini rivojlantirishda musiqa tinglash faoliyati muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Musiqa bolaning eshitish idroki, tasavvuri, tafakkuri, xotirasi va emotsional dunyosiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Musiqa tinglash jarayonida bolalar atrof-muhitni chuqurroq anglaydilar, estetik didlari shakllanadi va ijodiy salohiyatlari rivojlanadi.

Tadqiqot natijalari musiqa tinglash faoliyatidan maqsadli va tizimli foydalanish bolalarning kognitiv, emotsional va estetik rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shishini ko'rsatadi.

Shu sababli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida musiqiy tarbiya jarayonini takomillashtirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda milliy musiqiy merosdan keng foydalanish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Yuldasheva M. Musiqa tarbiyasi metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2023.
2. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: Tafakkur, 2024.
3. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
4. Rasulov A.A. Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Universitet, 2024.
5. Karimova V.M. Shaxs rivojlanishi psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2024.
6. Musurmonova O. Tarbiya nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2023.